

Marie-Thérèse Serné & Anne van der Hout

Nederlands voor meertalige klassen *Het Taalvaardigheidsproject Huygens College*

Met de kerndoelen als uitgangspunt startte de sectie Nederlands van het Huygens College in Amsterdam in samenwerking met de Stichting Van School naar Beroep een taalvaardigheidsproject. Wat begon als het ontwikkelen van lesmateriaal voor de eigen school, eindigde als een methode voor de basisvorming, waarbij de exameneisen MAVO/LBO niet vergeten zijn.

Marie-Thérèse Serné, coördinator onderwijs op het Huygens College en Anne van der Hout, directeur van de Stichting Van School naar Beroep, vertellen in dit artikel over het 'waarom' en het 'hoe' van hun project.

Toen wij, de schrijvers van dit artikel, het kerndoelenboekje (Commissie herziening eindtermen 1990) doornamen, was onze eerste gedachte 'niet mis voor onze leerlingen'. Die leerlingen zijn dan leerlingen, die de eerste fase Voortgezet Onderwijs (vo) binnenkomen en die het basisonderwijs achter de rug hebben. Groot was onze schrik toen bleek dat wij kerndoelen basisonderwijs aangezien hadden voor kerndoelen vo.

Al tientallen jaren zien vo-scholen zich voor problemen gesteld bij de opvang van nieuwe leerlingen in hun school. Vooral leerlingen in achterstandssituaties, arbeiderskinderen en meer recent kinderen uit etnische minderheidsgroepen zouden het Nederlands niet goed genoeg beheersen om te voldoen aan de verwachtingen en eisen van het vo. Maar misschien gebruiken leerkrachten onvoldoende beheersing van het Nederlands als legitimatie voor het feit dat het niet lukt leerlingen leerstof

op een doelmatige manier over te dragen. Op scholen als het Huygens College constateert men dat bestaande onderwijsmethodes en de opleiding van leerkrachten niet afgestemd zijn op de leerlingpopulatie.

Het Huygens College, scholengemeenschap voor MAVO/LEAO/LHNO/IHNO en Eerste Opvang van neveninstromers, heeft in de loop van de jaren een groeiende groep leerlingen binnen haar muren gekregen met een niet-Nederlandstalige achtergrond. In dit verband gebruikt de school de term 'meertalige leerlingen'¹. De school heeft zich steeds als taak gesteld voor alle leerlingen een adequaat onderwijsaanbod te verzorgen. Deze taak is in de loop van de jaren moeilijker geworden. Faciliteiten uit het onderwijsvoorrrangsbeleid (ovb) heeft de school aangewend om in ieder geval voor het vak Nederlands een oplossing te vinden.

Basisvorming op het Huygens College

Er is voor het vak Nederlands in het reguliere onderwijs een analyse gemaakt van de eisen die aan leerlingen worden gesteld na drie jaar basisvorming en de fricties tussen die eisen van de basisvorming en vaardigheden van leerlingen die de (meertalige) vo-klassen instromen. Ook is gekeken naar de plaats van het Nederlands in andere vakken, daar is Nederlands immers de instructietaal. De vakgroep Nederlands werkte al zoveel mogelijk met een aan de meertalige groep aangepaste didactiek. Onder andere maakte zij gebruik van verworvenheden uit de NT2-didactiek en de didactiek van de moderne vreemde talen.

De conclusie uit de analyse en uit de opgedane ervaringen was, dat integrale vernieuwing van het onderwijs in het vak Nederlands nodig is om tegemoet te komen aan de problemen die het werken in meertalige klassen geeft. Daarnaast groeide het besef dat de lesuren Nederlands veel effectiever moeten worden benut. De effectieve instructietijd vormt vaak zo'n klein deel van de lestijd dat je je in gemoede afvraagt hoe leerlingen nog iets leren.

De brede formulering van de kerndoelen en het gebrek aan aandacht voor de positie van leerlingen met andere etnische achtergronden dan de Nederlandse, maken het moeilijk om tot een voor alle leerlingen goed en passend programma te komen (zie ook Batelaan e.a. 1989).

Met begrijpend lezen beginnen

Ook elders heeft men de afgelopen jaren het nodige geëxperimenteerd met het onderwijs in het Nederlands aan meertalige leerlingen. Over het algemeen is gewerkt aan verbeteringen op het niveau van deelvaardigheden. De laatste jaargangen van *Moer* getuigen daar veelvuldig van. Begrijpend lezen of onderdelen daarvan blijken zeer populair. Deze voorkeur voor begrijpend lezen komt voort uit de ervaring dat leerlingen technisch teksten kunnen lezen, maar niet met de inhoud kunnen omgaan. Zeker in het vo verwachten leerkrachten dat leerlingen informatie zelfstandig kunnen verwerken en vervolgens gebruiken. Enkele jaren geleden bleek dat leerlingen die van de eerste fase vo naar de tweede doorstroomden, plotse-ling afhaakten en ondanks goede perspectieven afvielen. Bij nader onderzoek kwam naar voren dat de eis in de bovenbouw om zelfstandig met informatie om te gaan niet aansloot bij het ge- leerde in de onderbouw.

Begrijpend lezen is een belangrijke vaardig- heid. Leerlingen blijken echter niet geholpen met het alleen maar beter kunnen lezen. Alle taalvaardigheden zijn vereist om op school, maar ook als jongere tussen andere jongeren, in het gezin en later in een baan volwaardig te functioneren.

Het Huygens College is ook met begrijpend lezen begonnen. Tijdens een studiedag maakte de tien leerkrachten tellende sectie kennis met nieuwe inzichten in de theorie en de praktijk van begrijpend leren lezen. Docenten werden zich bewust van verschillende fasen in het lees- proces (voorspellen van de inhoud, voorkennis activeren, nieuwe informatie verbinden met reeds bekende, keuze van een leeswijze passend bij het leesdoel). Na afloop van de studiedag besloot de sectie de opgedane kennis in de klas toe te passen, ook al was niet iedereen zeker van het nut daarvan. De leerkrachten maakten per leerjaar lessenseries van vijf lessen begrijpend lezen. Ieder sectielid experimenteerde vervolg- ens met deze lessen. Ondanks de onwennig- heid vond men het leuk om zo te werken. Het materiaal voldeed nog niet in alle opzichten, maar het merendeel van de sectie vond dat het experiment voor herhaling vatbaar was. Dat leidde tot een nieuwe lessenserie, die al beter voldeed. Duidelijk werd dat leerlingen er bij

gebaat zijn op een systematische wijze teksten te leren lezen. De behoefte om een vaste bena- dering van teksten aan te leren bracht de sectie er toe leeskaarten te ontwerpen als handleiding bij het lezen van teksten.

Een jaar experimenteren met lezen leverde belangrijke conclusies op:

- leren lezen moet systematisch geschieden
- andere taalvaardigheden zouden op dezelfde manier moeten worden aangepakt
- er moet een samenhangende vernieuwing van het programma voor het vak Nederlands plaatsvinden.

Nederlands breed benaderd

Een van de conclusies van het korte experi- ment met begrijpend lezen was dus dat voor meertalige klassen in de eerste fase VO een sa- menhangende aanpak van het vak Nederlands moest worden uitgewerkt. Een ander uitgangs- punt moest zijn een brede visie op de plaats van het vak Nederlands in het onderwijs. Neder- lands is naast een apart vak ook omgangs- en instructietaal. Bij de keuze voor aan te leren vaardigheden spelen de verschillende functies van het Nederlands een doorslaggevende rol. Daarnaast leent het vak zich voor het vergroten van de kennis van de wereld.

Overigens speelt op dit punt een veel inge- wikkelder problematiek. 'Intercultureel onder- wijs' heeft de aandacht gevestigd op het eenzij- dig westers-culturele karakter van het Nederlandse onderwijs. De ontwikkelgroep heeft daar op twee manieren rekening mee ge- houden. De teksten bij thema's zijn zó gekozen dat zoveel mogelijk uiteenlopende referentie- kaders aan bod kunnen komen. Het materiaal en de docentenhandleiding geven aan dat leer- lingen met uiteenlopende achtergronden de- zelfde onderwerpen op verschillende wijzen kunnen benaderen. Vaak is er niet een 'beste manier'.

Samenvattend zijn belangrijke punten bij een brede benadering van het Nederlands:

- de leerlingen moeten de beheersing van de Nederlandse taal zó ontwikkelen dat zij het VO met succes kunnen volgen
- zij moeten hun kennis van de wereld uitbrei- den
- zij moeten inzicht krijgen in het feit dat men- sen dezelfde onderwerpen op verschillende

manieren benaderen

- zij moeten de taalbeheersing van het Nederlands (de beheersing van de Nederlandse taal) zó ontwikkelen dat taalvaardigheid geen belemmering vormt voor het volwaardig deelnemen aan het maatschappelijke verkeer
- de docenten moeten inspelen op de specifieke problemen van leerlingen in meertalige leerlinggroepen en daarvoor mogelijke oplossingen bieden.

Integrale vernieuwing

Tijdens het schooljaar 1989-1990 is op het Huygens College voor het eerst gewerkt met een nieuw programma voor het onderwijs in het Nederlands.

Voor de twee eerste leerjaren heeft een ontwikkelgroep daartoe een proefprogramma met voornamelijk nieuw lesmateriaal samengesteld. De ontwikkelgroep bestaat uit leerkrachten van de school en ondersteuners van de schoolbegeleidingsdienst. Andere leerkrachten werkten met het nieuwe programma in hun klassen. Het werk vond plaats op basis van de OVB-middelen en eigen tijd.

Vanuit de ervaringen van de school en elders bij het onderwijs aan meertalige leerlingen is een begin gemaakt met het ontwikkelen van een methode die meer tegemoet komt aan de onderwijssituatie in meertalige klassen. Heel centraal staat aansluiting bij uiteenlopende taalachtergronden en vergroting van de weerbaarheid van leerlingen in het onderwijs. Leerlingen leren hoe ze in nieuwe situaties het geleerde kunnen toepassen.

Het ontwikkelwerk

Inmiddels is er een schoolversie van het vernieuwde programma voor het vak Nederlands voor de eerste twee leerjaren en een deel van het derde ontwikkeld. Van deze versie komt gedurende dit schooljaar een definitieve versie. In eerste instantie was het lesmateriaal bedoeld voor het Huygens College. Langzamerhand heeft het project zo'n uitbreiding gekregen dat de keuze is gemaakt toe te werken naar een methode voor basisvorming die kan worden uitgegeven. Het Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen heeft hiervoor een produktiesubsidie toegekend. Met de ontwikkeling van

materiaal voor het derde leerjaar wordt de opbouw naar de kerndoelen basisvorming afgerond en is de voorbereiding op de exameneisen MAVO/VBO ingeluid.

In deze afrondende fase van het project is een uitgebreide evaluatie van het materiaal opgenomen. Deskundigen op leerplangebied en op het gebied van taalverwerving beoordelen de huidige versie. Evaluatie van het gebruik in de klas gebeurt door leerkrachten van drie scholen per les een aantal vragen te laten beantwoorden, door observaties in de drie scholen en door het voeren van vraagesprekken met de docenten. De uitkomsten van de evaluatieactiviteiten vormen de basis voor de totstandkoming van de definitieve versie.

Uitgangspunten van de methode

Kerndoelen in een school met meertalige leerlingen Om leerlingen goede vervolgmogelijkheden in het onderwijs te geven moeten zij aan het eind van de basisvorming de kerndoelen op een flink niveau beheersen. Hoewel de kerndoelen niet altijd even gelukkig zijn voor meertalige leerlingen, moeten deze toch het uitgangspunt van de methode vormen.

Onderdelen van het programma Het onderwijs in het vak Nederlands heeft betrekking op vijf taalvaardigheidsgebieden: lezen, schrijven, luisteren, spreken en taalbeschouwing. Deze moeten alle in onderlinge samenhang worden ontwikkeld.

Er is vanuit gegaan, dat taalvaardigheid zowel creatieve als gerichte vaardigheden omvat. De technische vaardigheid is daarbij voorwaarde. Het programma kent een vrij strikte opbouw. Per schooljaar wordt gewerkt in acht periodes van vier weken. In iedere periode komen de verschillende taalvaardigheden aan bod. Per periode wordt gedurende vijflessen aan een thema gewerkt. In zo'n thema staat woordverwerking en (schriftelijke) informatieverzameling en -verwerking centraal.

De meertalige klassituatie stelt voor het vak Nederlands specifieke eisen. Met name is aandacht nodig voor:

- de plaats van *taalbeschouwing*
- de verwerving van *woordbetekenissen*
- het verwerven van gerichte *aanpakken/strategieën*

Taalbeschouwing Voor veel meertalige leerlingen geldt dat ze onvoldoende inzicht hebben in structuren en vormen van het gebruik van de Nederlandse taal om optimaal van het onderwijs te profiteren. Zo komen vaak betekenissen niet over en zijn de conventies, die bij begrippen horen niet bekend. Te denken valt aan het onderscheid tussen 'u' en 'jij' en ironisch gebruik van woorden.

Taalbeschouwing is apart genomen naast de vier traditionele taalvaardigheidsgebieden. Het belang daarvan lijkt evident. In meertalige klassen spelen de verschillende taalachtergronden van leerlingen dóór in de wijze waarop het Nederlands wordt gebruikt. De keuze van onderwerpen van taalbeschouwing wordt bepaald op basis van de bijdrage aan een beter begrip en een beter gebruik van het Nederlands. De kerndoelen geven op het gebied van taalbeschouwing overigens geen houvast voor meertalige klassen.

Woordbetekenissen Bij veel meertalige leerlingen is de woordenschat niet groot genoeg om met succes aan het onderwijs deel te nemen. Uitbreiding van de woordenschat is dus een belangrijk doel, het kan een steun betekenen bij verschillende taalactiviteiten. Op diverse manieren wordt daaraan gewerkt, bijvoorbeeld door het maken van woordvelden bij thema's en het laten gebruiken van die woorden in verschillende oefeningen.

Aanpakken/strategieën Zeker leerlingen waarvoor het Nederlands niet de eerste taal is, kunnen steun hebben aan vaste benaderingswijzen bij het werken met teksten. Een leestekst is gemakkelijker te gebruiken als je in staat bent de juiste vragen aan de tekst te stellen. Dat geldt ook voor een gesproken tekst.

De leerlijn luistervaardigheid

De ontwikkelgroep heeft bovenstaande uitgangspunten uitgewerkt in de methode. In het volgende gedeelte beschrijven we het onderdeel luistervaardigheid als voorbeeld van deze uitwerking. Het ontwikkelen van luistervaardigheid loopt door het hele programma voor de basisvorming.

In veel methodes bestaat luistervaardigheidstraining voornamelijk uit het laten horen

van teksten en vervolgens laten beantwoorden van vragen over de tekst. Stilzwijgend wordt er daarbij vanuit gegaan dat de leerlingen in staat zijn de gevraagde informatie uit de tekst te halen. Ervaring leert dat er vele oorzaken zijn waardoor dit niet lukt. Enkele zijn:

- gebrek aan concentratie
- geen idee wat de inhoud van de tekst zal zijn
- onvoldoende vaardigheid om gericht te luisteren (wat moet je precies weten na afloop)
- onervarenheid in het toekennen van betekenis aan intonatie.

Daarnaast speelt de factor vermoeidheid een grote rol, zeker voor meertalige leerlingen geldt dat luisteren een inspannende bezigheid is. Terwijl een lezer meestal de mogelijkheid heeft om in eigen tempo te werken of de tekst nog eens over te lezen, is de luisteraar afhankelijk van tempo en woordgebruik van de spreker, herhaling is niet altijd mogelijk.

Aan de luistervaardigheid worden hoge eisen gesteld in het onderwijs, zoals blijkt uit de kerndoelen van de basisvorming en in de samenleving, waar het in tal van situaties noodzakelijk is de juiste informatie snel uit een gesproken tekst te halen.

EISEN De kerndoelen van de basisvorming voor luisteren komen er kort samengevat op neer dat:

- de leerling moet kunnen deelnemen aan dialogen en polylogen met een min of meer formeel karakter
- de leerling door intensief en doelgericht luisteren een voor hem/haar bestemde mondelinge instructie moet kunnen uitvoeren
- de leerling van een voor hem/haar bestemde uitleg of van een radio-/televisieprogramma een globale samenvatting kan geven of de belangrijkste elementen ervan kan vertellen.

Uit de kerndoelen valt niet voldoende af te leiden in welke situaties leerlingen deze vaardigheden moeten kunnen gebruiken. Voor het ontwikkelen van de methode is gekozen om uit te gaan van situaties die leerlingen regelmatig tegenkomen en zullen gaan tegenkomen.

Allereerst is een overzicht gemaakt van situaties waarin eisen gesteld worden aan de luistervaardigheid van jongeren. Op school is luisteren een belangrijke vaardigheid binnen lessen. Daar wordt veelvuldig mondelinge instructie en uitleg gegeven. Ook vinden discussies plaats

en wordt overleg gevoerd. Deze activiteiten nemen minstens 30% van de lestijd in beslag. Daarnaast voert een leerling regelmatig gesprekken met functionarissen als de mentor, de decaan en de schoolarts. In dergelijke wat formele situaties is goed kunnen luisteren voorwaarde om essentiële informatie te krijgen.

Buiten school wordt uiteraard ook een beroep gedaan op de luistervaardigheid van de leerlingen. In het sociale verkeer komen situaties voor als gerichte gesprekken bij de dokter, de chef op het vakantiewerk, instanties van allerlei aard, instellingen van beroeps- of vervolgopleiding. Daarnaast is het luisteren naar informatie die de media geven van belang.

Soms is de gesprekspartner onzichtbaar (telefoon, radio), dat kan een extra complicatie betekenen: geen steun van non-verbale uitingen. Bij radio en televisie is er geen mogelijkheid om te vragen langzamer of duidelijker te spreken of om een slecht verstaan woord nog eens te herhalen.

In al deze situaties in en buiten school gaat het om begrijpend luisteren. Dat houdt net als bij lezen in:

- de hoofdgedachte kunnen volgen
- benodigde details kunnen oppikken
- verbanden kunnen aangeven
- feiten en meningen kunnen onderscheiden
- emoties en gevoelens kunnen onderkennen
- informatie kritisch kunnen beoordelen.

KENMERKEN Goed begrijpend luisteren is moeilijk, het vereist concentratie, voorkennis, duidelijkheid omtrent het doel waarmee geluisterd wordt en uithoudingsvermogen.

Voor tweede-taalleerders kunnen nog andere voorwaarden om goed te kunnen luisteren tot problemen leiden zoals het juist kunnen interpreteren van klanken, intonatie en non-verbale expressie. Er is regelmatig sprake van situaties waarin weinig of geen duidelijkheid is over de context. Dan is het moeilijk een juist oordeel te hebben of te raden wat er bedoeld wordt. Dat geldt zeker als er wordt gesproken in half afge maakte zinnen.

Redenen genoeg om in de methode veel aandacht te besteden aan een stapsgewijze ontwikkeling van luistervaardigheid in binnen- en buitenschoolse situaties. Evenals begrijpend lezen leent begrijpend luisteren zich voor het gebruik van strategieën.

ONTWIKKELING Gebruik makend van onderzoek en ontwikkelingen met name bij het moderne vreemde talenonderwijs is een didactische lijn uitgezet, waarvan de voornaamste kenmerken zijn:

- het oefenen van deelvvaardigheden vanuit herkenbare situaties
- het aanleren van luisterstrategieën
- het bevorderen van actief luisteren.

Deelvvaardigheden Deelvvaardigheden die voorwaarde vormen om het begrijpend luisteren verder te ontwikkelen zijn het herkennen van klank, intonatie en mimiek en de juiste interpretatie ervan. In het eerste leerjaar doen leerlingen een soort test om na te gaan of zij deze beginvvaardigheden voldoende beheersen. Zo niet, dan volgen extra oefeningen. Verder wordt geoefend in voorspellend luisteren op taalniveau: het verloop van een zin bijvoorbeeld.

Strategieën Evenals bij de strategie voor begrijpend lezen leren leerlingen bij luisteren het volgende stappenplan te volgen: oriëntatie op het onderwerp, bepalen van doel en manier van luisteren.

Oriëntatie op het onderwerp maakt het makkelijker om het gesprokene te volgen. Wat weet je al van het onderwerp, wat zal de spreker erover vertellen?

Het doel van een luisteropdracht kan verschillen. Bij sportberichten is alleen de uitslag van de favoriete club belangrijk, van informatie op het station is soms alles interessant, soms niets, bij voorbeeld als het om een dienstmededeling gaat voor de stationschef. Naar de instructie bij een toets kun je maar beter heel precies luisteren. Het gaat erom te leren het luisterdoel te bepalen (gaat het alleen om de hoofdzaken, moet de tekst worden gereproduceerd) en de daarbij passende manier van luisteren te kiezen.

Naast de strategie die in het stappenplan is neergelegd leren leerlingen compenserende strategieën te gebruiken. In een gesprek is het bijvoorbeeld mogelijk gebruik te maken van vragen om nadere uitleg, van herhaling, eventueel van de vraag langzamer te spreken. Goed kijken naar de spreker kan bijdragen aan begrip van wat deze zegt of bedoelt.

Actief luisteren Om de concentratie te vergroten is een programma voor aandachtstraining in het begin van de methode opgenomen. Later

zijn er bij klassegerekenen, discussies en spreekbeurten opdrachten om te observeren en te reageren. Doel hiervan is actief en kritisch luisteren te bevorderen.

De inhoud van het materiaal

Zoveel mogelijk vormt levensecht en/of authentiek materiaal de inhoud van de lessen luistervaardigheid. Aanvankelijk aan de hand van herkenbare situaties uit het dagelijkse leven. Er zijn oefeningen met zeer praktische opdrachten, voortkomend uit schoolse situaties zoals een instructie voor een klasfeest, het mondeling doorgeven van roosterwijzigingen, een telefoongesprek om een afspraak te maken.

In een wat later stadium doen dialogen en polylogen met minder concrete onderwerpen hun intrede. Daarin wordt een groter beroep gedaan op begrip, eigen mening en onderscheidingsvermogen. De bijbehorende verwerkingsopdrachten zijn zo geformuleerd dat het mogelijk is op verschillend niveau te reageren. De mate van spreekvaardigheid mag geen belemmering vormen om mee te doen met de opdracht.

Voor de mondelinge taalvaardigheden luisteren en spreken is ongeveer 25% van de lestijd uitgetrokken. Dit mag een minimum genoemd worden gezien het belang van deze vaardigheden.

OPBOUW De luisterlijn is als volgt opgebouwd. In het eerste leerjaar ligt de nadruk op informatie verzamelen:

- aandachtstraining
- deelvaardigheden: met oefeningen als luisteren en tekenen, woorden raden en woorden invullen, precies luisteren naar telefoonnummers, een recept
- telefoneren: erachter komen hoe laat bussen of treinen gaan, precies horen wat je als krantenbezorger te wachten staat
- luisteren naar een spannend, ontroerend of grappig verhaal: de hoofdzaken ervan kunnen vasthouden.

In het tweede leerjaar ligt de nadruk op gesprekken in groepen:

- luisteren naar elkaar
- reageren op wat er gezegd of voorgesteld is, bijvoorbeeld in een klasgesprek de mening van anderen toetsen aan je eigen opvatting bij

een discussie

- luisteren naar een spreekbeurt van een klasgenoot of een stelling van een officiële spreker
- luisteren naar langere informatieve teksten met en zonder visuele ondersteuning.

SPECIFIEKE EISEN Ervaring heeft geleerd dat de doelgroep specifieke eisen stelt. Voor meer talige leerlingen kunnen problemen bij luisteren voortkomen uit:

- onvoldoende voorkennis wat de inhoud betreft
- onvoldoende talige voorkennis (betekenis van woorden, verloop van de zin, codes, niet 'aan een half woord genoeg hebben')
- onduidelijkheid bij de context (in welke omgeving speelt het verhaal zich af? Een gesprek bij een antiquair roept geen beeld van de omgeving op. Een tekst over de verhouding ouders-kinderen kan zeer cultuurbepaald zijn en daardoor niet zonder meer duidelijk voor alle leerlingen).

Bij de ontwikkeling van het materiaal is rekening gehouden met deze problemen. Door opdrachten vóórafgaand aan het luisteren, door voorbeelden van gesprekken (op video of audioband zichtbaar en hoorbaar) waarin omgangscodes van belang zijn. Er zijn ook oefeningen met voorspellend luisteren op zinsniveau: hoe denk je dat deze zin verder gaat? Soms krijgen leerlingen informatie vóór af om de context waarin iets gezegd wordt duidelijk te maken.

SAMENHANG Zoals al eerder is aangegeven is er een samenhang tussen lees- en luisterstrategieën. De termen waarmee leerlingen bij lezen hebben leren werken worden ook gehanteerd voor luisteren: voorspellen, luisterdoel, manier van luisteren (globaal, precies, zoekend). De functie en betekenis van signaalwoorden wordt, evenals het onderscheid tussen feiten en meningen, eerst bij lezen aangeleerd. Pas daarna wordt er bij luisteren gebruik van gemaakt. Luisteren en spreken zijn in dialogen en polylogen duidelijk met elkaar verweven.

Voorbeeld van lesmateriaal

Ook bij wat moeilijker gesprekken blijkt een goede voorbereiding de kans op succesvol verloop te verhogen. Bij wijze van voorbeeld volgt op pag. 22 en 23 een les waarin een gesprek met

Les 1

Interview

In twee lessen oefenen jullie in het vragen stellen. De vragen gaan in dit geval over school- en beroepskeuze.

Je ziet eerst een gesprek van een leerling met de decaan over school- en beroepskeuze.

Je gaat zo meteen naar een interview kijken. Het interview is op video opgenomen.

Lees eerst onderstaande vragen.

Kijk dan naar de video

Geef na het kijken mondeling je antwoorden in de klas.

Vragen:

1. Wat zie je?

2. Wat is het onderwerp van het gesprek?

3. Wat is het resultaat van het gesprek?

Kijk nu nog eens naar de video.

De leerling heeft een paar vragen opgeschreven. Welke?

Onthoud ze, terwijl je kijkt, en let goed op:

1. Krijgt ze antwoord op haar vragen?

2. Denk je dat ze alles goed begrijpt?

3. Stelt ze de goede vragen?

Schrijf je antwoorden kort op.

Kijk dan naar het nagesprek.

Vergelijk jouw antwoorden met wat er in het nagesprek gezegd is.

Schrijf op welke punten belangrijk zijn om te onthouden als jij een gesprek met de decaan gaat voorbereiden.

Schrijf een paar vragen op die je aan de decaan wilt stellen.

Goed onthouden

Voor het gesprek

Wat wil je weten?

Welke vragen moet je dan stellen?

Tijdens het gesprek

Heb je het antwoord goed begrepen? Zo niet dan moet je vragen om uitleg.

Heb je op al je vragen voldoende antwoord gekregen? Zo niet dan moet je verder vragen. Heb je nog nieuwe vragen? Zo ja stel ze dan.

Les 2

Vragen aan de decaan

Jullie hebben nu allemaal vragen opgeschreven, die je aan de decaan kunt stellen.

In de klas gaan jullie eerst oefenen in het goed stellen van vragen en in het doorvragen.

De docent speelt de rol van decaan, een van jullie voert het gesprek.

De anderen letten goed op dezelfde punten als bij de video:

1. Krijgt hij antwoord op zijn vragen?

2. Denk je dat hij alles goed begrijpt?

3. Stelt hij de goede vragen?

Gesprek met de decaan

Je weet nu wat een decaan doet. De decaan helpt je bij het kiezen van richting, vakkenpakket en vervolgopleiding.

Voor het gesprek

Nu bereid je jouw gesprek over je schoolkeuze verder voor.

Je hebt de decaan horen zeggen dat je eerst moet weten wat voor iemand je bent.

Denk daarom na over de volgende vragen:

1. Wat vind je leuk om te doen?
2. Wat voor soort werk en opleiding wil je later doen?
3. Waar ben je goed in?

Schrijf een antwoord op deze vragen op.

Bedenk dan de vragen die je aan de decaan wilt stellen. Schrijf ze op. Laat ruimte open om tijdens het gesprek kort het antwoord te noteren.

Vergelijk jouw vragen met die van een klasgenoot en vul de jouwe aan als je dat nodig vindt. Misschien bedenken jullie samen nog een paar goede vragen.

Bewaar de vragen goed en gebruik ze als je echt met de decaan gaat praten.

Tijdens het gesprek Schrijf tijdens het gesprek kort het antwoord op iedere vraag op.

Na het gesprek Na het gesprek werk je je aantekeningen uit tot een verslag van het gesprek. Je schrijft eerst je vraag op, daarna het antwoord dat je gekregen hebt.

Docentenhandleiding bij lessen spreken en luisteren (gesprek met de decaan)

Doel van de lessen: Leerlingen stellen de juiste vragen.
Leerlingen vragen door als ze onvoldoende informatie krijgen.
Leerlingen hanteren communicatieve compensatie-strategieën wanneer ze de gegeven antwoorden niet of onvoldoende kunnen volgen.

Werkwijze les 1: Lees met de leerlingen de inleiding door. Laat het gesprek op de video zien, tot aan het nagesprek. Vraag wat de leerlingen gezien en opgemerkt hebben.
Vervolgens lezen ze de vragen voordat het gesprek voor de tweede maal bekeken wordt. Laat het nagesprek pas zien als de leerlingen antwoord hebben gegeven op de vragen. Leg nog eens de nadruk op het belang van doorvragen, het nut van vragen om herhaling, verduidelijking enz. en vooral: pas de volgende vraag voorlezen als op de voorgaande een bevredigend antwoord is gegeven!

Laat iedere leerling vervolgens kort noteren wat voor hem/haar de belangrijkste aandachtspunten zijn om te onthouden. Verder enkele vragen die ze willen stellen.

Werkwijze bij les 2: De leerlingen hebben een aantal vragen opgeschreven. Er moet nu een kort rollenspel volgen (halve les), de rol van de docent bestaat eruit:
- wat vage antwoorden te geven, zodat de leerling genoodzaakt is om door te vragen en
- een ingewikkelde of enigszins onverstaanbare formulering te gebruiken, zodat de leerling kan oefenen in het toepassen van communicatieve compensatie-strategieën.

Maak de leerlingen duidelijk dat het doel van dit rollenspel is: het oefenen in het stellen van vragen; de juiste antwoorden krijgen ze van de decaan.
De medeleerlingen krijgen weer de rol van observant.

Hierna bereiden de leerlingen het hele gesprek over de schoolkeuze voor, dat houdt dus ook in de antwoorden op de vragen: wie ben je, wat wil je, wat kun je?

Laat de vragen zó noteren dat er ruimte is om het antwoord in steekwoorden op te schrijven: steuntje bij het maken van een verslag van het gesprek, maar ook middel om een goed antwoord te krijgen.

Tot slot kunnen de leerlingen hun vragen vergelijken met die van klasgenoten en eventueel aanvullingen geven of krijgen.

N.B. Neem zo mogelijk contact op met de decaan om hem/haar van de voorbereiding op de hoogte te stellen; vraag om de lesdoelen te willen ondersteunen.

de decaan wordt voorbereid en geoefend. Deze les wordt halverwege het tweede schooljaar gegeven.

Noot en literatuur

- 1 De term meertaligheid wordt op verschillende manieren gebruikt:
 - individuele *leerlingen worden als meertalig aangeduid* wanneer ze in school-, buurt- en thuissituatie verschillende talen gebruiken
 - schoolklassen waarin meertalige leerlingen zitten noemen we dan weer *meertalige klassen*

In veel gevallen gaat het bij meertalige leerlingen om leerlingen met deficiënties in beheersing van het Nederlands. Doordat ze met verschillende talen in verschillende situaties worden geconfronteerd is hun taalontwikkeling per taal eenzijdig en geënt op de specifieke gebruikssituatie. In de context van het project wordt de term meertaligheid expliciet aan individuele leerlingen toegekend. De vorm die de meertaligheid van leerlingen aanneemt loopt sterk uiteen. Er zijn dus zeer veel vormen van meertaligheid (zie Batelaan e.a. 1989, p.172).

Batelaan P., e.a. 'Onderwijs in het vak Nederlands in meertalige klassen in het voortgezet onderwijs' in: *Moer* 1989/4, p.168-175.

RECENSIE

Marten Elkerbout: Niet fluit, fluit!

Jacqueline Frijn en Ger de Haan, *Het taallerend kind*. Dordrecht, ICG Publications, 1990. 266 pag. f 42,00

Onder invloed van Noam Chomsky heeft de taalkunde de afgelopen decennia stormachtige ontwikkelingen doorgemaakt. Het probleem is echter, dat het voor een niet-gespecialiseerd publiek moeilijk is om kennis te nemen van die ontwikkelingen. Taalkundige literatuur is vaak nogal technisch en daardoor moeilijk toegankelijk. Zeker in het Nederlandse taalgebied is weinig literatuur voorhanden die gemakkelijk te lezen is.

Het nieuwe boek van Frijn en De Haan voorziet in die leemte. De schrijvers hebben een tweeledige bedoeling met *Het taallerend kind*. Ten eerste willen zij een beschrijving van het taalverwervingsproces geven vanuit een taalkundig perspectief en ten tweede willen zij een inleiding geven op de moderne taalkunde.

Het boek valt uiteen in drie delen. In de hoofdstukken één en twee wordt een algemene oriëntatie op het verschijnsel 'taal' gegeven. De hoofdstukken drie tot en met zeven vormen de 'harde kern' van het boek. Daarin beschrijven Frijn en De Haan het taalverwervingsproces en koppelen dat aan de belangrijkste onderdelen van de taalkunde: de fonologie, de semantiek, de syntaxis en de morfologie. Dit gedeelte wordt afgerond met een hoofdstuk over modulariteit, waarin zij ingaan op de samenhang tussen de verschillende onderdelen (modules) van de grammatica en de samenhang tussen de taalmodule en andere modules, zoals bijvoorbeeld de kennis van de wereld. Het boek wordt afgesloten met twee hoofdstukken die weer wat algemener van aard zijn. Het achtste hoofdstuk gaat over taal en hersenen en het negende over meertaligheid en tweede-taalverwerving.